

แนวทางการพัฒนาคุณลักษณะการท่องเที่ยวเชิงสมุนไพรไทยในจังหวัดปราจีนบุรีเพื่อ
ยกระดับสู่จุดหมายปลายทางการท่องเที่ยวคุณภาพสูง
Guidelines for Developing Thai Herbal Tourism Attributes in Prachinburi
Province to Enhance the Destination toward High-Quality Tourism

เขมรรัฐ เสริมสมบุญ¹ สันติธ ฤทธิภักดี² ระชานนท์ ทวีผล³

Khemmaratt Sermsomboon, Santidhorn Pooripakdee, Rachanon Taweephoh

บทคัดย่อ (Abstract)

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ (1) ศึกษาคุณลักษณะที่สำคัญของการท่องเที่ยวเชิงสมุนไพรไทยในจังหวัดปราจีนบุรีด้วยวิธีวิทยาการประยุกต์ใช้ทฤษฎีฐานราก และ (2) นำเสนอแนวทางการยกระดับการท่องเที่ยวเชิงสมุนไพรไทยในจังหวัดปราจีนบุรีสู่จุดหมายปลายทางการท่องเที่ยวคุณภาพสูง เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ 2 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นตอนที่ 1 เก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกร่วมกับการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 17 คน วิเคราะห์โดยวิธีวิทยาการสร้างทฤษฎีฐานราก ขั้นตอนที่ 2 ดำเนินการวิจัยเชิงนโยบายร่วมกับการสนทนากลุ่ม กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 17 คน เพื่อยืนยันผลการศึกษาในขั้นตอนที่ 1 และจัดทำข้อเสนอเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวคุณภาพสูง วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า (1) คุณลักษณะสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงสมุนไพรไทย ได้แก่ ด้านสุขภาวะและมาตรฐานความปลอดภัย ด้านการเรียนรู้สมุนไพรแบบองค์รวม ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติการ ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านประสบการณ์เชิงสมุนไพร และ ด้านคุณค่าทางโภชนาการอาหารสมุนไพร และ (2) แนวทางการยกระดับการท่องเที่ยวเชิงสมุนไพรไทยในจังหวัดปราจีนบุรีสู่จุดหมายปลายทางการท่องเที่ยวคุณภาพสูง ได้แก่ การสร้างความเชื่อมั่นต่อนักท่องเที่ยวด้านคุณภาพการบริการที่คุ้มค่า การส่งเสริมการจัดกรองค์กรความรู้ภูมิปัญญา สร้างการรับรู้อัตลักษณ์จุดหมายปลายทางท่องเที่ยวสมุนไพรคุณภาพสูงของจังหวัดปราจีนบุรี ส่งเสริมให้ชุมชนมีความเข้มแข็งพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน และ ส่งเสริมให้ผู้ประกอบการในจังหวัดปราจีนบุรีทุกภาคส่วนนำสมุนไพรมาพัฒนาผลิตภัณฑ์และบริการคุณภาพสูง

คำสำคัญ (Keywords): สมุนไพรไทย; การท่องเที่ยวคุณภาพสูง; ภูมิปัญญาท้องถิ่น

Received: 2025-10-23 Revised: 2025-11-16 Accepted: 2025-11-18

¹ นักศึกษาปริญญาเอกหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการการท่องเที่ยว โรงแรม และอีเวนต์ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยศิลปากร Doctor of Philosophy Program (Tourism Hotel and Event Management) Faculty of Management Science, Silpakorn University. E-mail: khemmaratt.s@bas.kmutnb.ac.th

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำคณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยศิลปากร Assistant Professor, Faculty of Management Science, Silpakorn University. E-mail: santidhorn@gmail.com

³ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำคณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยศิลปากร Assistant Professor, Faculty of Management Science, Silpakorn University. E-mail: Taweephoh_r@su.ac.th

Abstract

This research article aimed to (1) investigate the key characteristics of Thai herbal tourism in Prachinburi Province through the application of the grounded theory methodology, and (2) propose strategies to enhance Thai herbal tourism in Prachinburi Province toward becoming a high-quality tourism destination. The study employed a two-phase qualitative research design. In Phase 1, data were collected through in-depth interviews and non-participant observations with 17 key informants and analyzed using the grounded theory approach. In Phase 2, a policy-oriented study combined with focus group discussions was conducted with the same 17 key informants to validate the findings from Phase 1 and to formulate recommendations for the development of high-quality tourism. The data were analyzed using content analysis.

The research findings revealed that: (1) the essential characteristics of Thai herbal tourism included wellness and safety standard, learning in holistic herbs, interactive tourism activities, local wisdom, experiential herbs, and nutritional cuisine. (2) The strategies for advancing Thai herbal tourism in Prachinburi Province toward a high-quality tourism destination comprised of building tourist confidence in the value and quality of services, promoting the management and preservation of indigenous knowledge, enhancing destination identity and recognition as a premier Thai herbal tourism hub, empowering communities toward sustainable self-reliance, and encouraging local entrepreneurs across all sectors to integrate herbs into the development of high-quality products and services.

Keywords: Thai herbal; high quality tourism; local wisdom

บทนำ (Introduction)

อุตสาหกรรมท่องเที่ยวเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของประเทศไทยมายาวนาน สร้างรายได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม ทั้งยังส่งเสริมการกระจายรายได้จากศูนย์กลางสู่ท้องถิ่น ช่วยพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การจ้างงาน และยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนในภูมิภาค รัฐบาลไทยให้ความสำคัญกับการพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง โดยยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ.2561–2580) มีเป้าหมายเพื่อขับเคลื่อนประเทศไทยสู่ความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน ด้วยการใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรม เป็นฐานเน้นการยกระดับภาคการบริการคุณภาพสูง ผลักดันแผนแม่บทที่มุ่งเน้นการดึงดูดนักท่องเที่ยวกลุ่มคุณภาพ พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพ และส่งเสริมการท่องเที่ยวเฉพาะด้าน เช่น การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ ความงาม และแพทย์แผนไทย (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2564)

หลังสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ประเทศไทยมีการฟื้นตัวด้านการท่องเที่ยวอย่างชัดเจน พบว่า ปี พ.ศ.2567 ประเทศไทยมีรายได้จากนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติจำนวน 2.62 ล้านล้านบาท (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2568) สะท้อนถึงความสำคัญของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวต่อระบบเศรษฐกิจไทย ภาครัฐจึงเห็นหน้าพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนและการท่องเที่ยวคุณภาพสูง ภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ.2566-2570) กำหนดให้ ประเทศไทยเป็นจุดหมาย

ปลายทางด้านการท่องเที่ยวคุณภาพ และยังยืน การท่องเที่ยวคุณภาพสูง หมายถึง การท่องเที่ยวที่เน้นคุณค่าของประสบการณ์ ความยั่งยืน คำนึงถึงผลกระทบต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อมอย่างรอบด้าน การพัฒนาการท่องเที่ยวของประเทศไทยจึงมุ่งเน้นการพัฒนาไปสู่การท่องเที่ยวคุณภาพสูง อย่างไรก็ตาม หมายความว่า การพัฒนาที่สอดคล้องของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่กล่าวไปข้างต้น มีเป้าหมายการพัฒนาที่สำคัญ คือ เปลี่ยนการท่องเที่ยวไทยเป็นการท่องเที่ยวคุณภาพสูงเชื่อมโยงกับอุตสาหกรรมและบริการที่มีศักยภาพ ส่งผลให้การท่องเที่ยวคุณภาพสูงมีบทบาทต่อเป้าหมายการพัฒนาการท่องเที่ยวในรูปแบบต่าง ๆ ในทางกลับกันประเทศไทยยังไม่มีคำตอบที่ชัดเจนเกี่ยวกับเป้าหมายการท่องเที่ยวคุณภาพสูง ว่ามีความหมายที่แท้จริงอย่างไรและประกอบด้วยมิติใดบ้าง ความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวที่อุทยานโดยภาครัฐว่าเป็นการท่องเที่ยวคุณภาพ นักท่องเที่ยวมีความสามารถในการใช้จ่ายสูง แต่ในเชิงโครงสร้างของการจัดการท่องเที่ยวกลับมุ่งเน้นรูปแบบของความหรูหรา ให้ความสำคัญกับการเติบโตในมิติเศรษฐกิจมากกว่ามิติอื่น ส่งผลให้เกิดการกระจุกตัวของรายได้ และผลประโยชน์กับผู้ประกอบการรายใหญ่ มากกว่าผู้ประกอบการท้องถิ่น และชุมชน (Veilleux and Sarrasin, 2025) ขณะที่แผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวอาเซียน พ.ศ.2559 – 2568 ได้กำหนดเป้าหมายการพัฒนาให้อาเซียนเป็นจุดหมายปลายทางด้านการท่องเที่ยวที่มีคุณภาพภายในปี พ.ศ. 2568 ด้วยการนำเสนอประสบการณ์การท่องเที่ยวที่เป็นเอกลักษณ์และมีความหลากหลาย พัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบ ยั่งยืน เท่าเทียม และครอบคลุมในทุกมิติอย่างสมดุล (สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, 2561)

ทั้งนี้การท่องเที่ยวคุณภาพสูงให้ความสำคัญ กับการเติบโตอย่างยั่งยืนครอบคลุมมิติด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม นับว่าจังหวัดปราจีนบุรีเป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพในการพัฒนาและยกระดับการท่องเที่ยวสู่การท่องเที่ยวคุณภาพสูง เนื่องจากมีความโดดเด่นด้านประวัติศาสตร์และทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสมุนไพร และมีความหลากหลายทางชีวภาพ ผสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการแพทย์แผนไทยที่สืบทอดมายาวนาน ถูกยกเป็นหนึ่งในต้นแบบเมืองสมุนไพรประเทศไทย ตามแผนแม่บทแห่งชาติว่าด้วยการพัฒนาสมุนไพรไทย ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2560–2564) โดยมีเป้าหมายเพื่อ เพิ่มขีดความสามารถการแข่งขัน พัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพรให้ได้มาตรฐาน และใช้ประโยชน์จากสมุนไพรอย่างครบวงจร (คณะกรรมการนโยบายสมุนไพรแห่งชาติ, 2566) อย่างไรก็ตาม แม้จังหวัดปราจีนบุรีจะมีทรัพยากรและความพร้อมในหลายด้าน แต่การพัฒนาให้เป็นจุดหมายปลายทางด้านการท่องเที่ยวยังมีอุปสรรค โดยปัจจัยเชิงลบที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาการท่องเที่ยว เช่น ขาดเครือข่ายความร่วมมือระหว่างหน่วยงานในพื้นที่ ปัญหาการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว และการมีส่วนร่วมของชุมชนยังไม่ทั่วถึง (อุษณีย์ ผาสุข และคณะ, 2561: 157 ; จดิกา คุ่มเรือน และคณะ, 2564: 195) รวมถึงศักยภาพของวิสาหกิจท้องถิ่นยังต้องการการสนับสนุนเพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการจัดการตนเองอย่างยั่งยืน (ปริญารณ จิรภัทรานันท์ และ วุฒิชชาติ สุนทรสมัย, 2565: 312) สะท้อนว่าการพัฒนาเมืองสมุนไพรให้เกิดผลอย่างแท้จริงจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐ เอกชน ชุมชน และภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพและสมุนไพรในหลายพื้นที่มุ่งเน้นการนำเสนอศักยภาพทรัพยากร การจัดการแหล่งท่องเที่ยว หรือพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวเป็นหลัก ขณะที่การศึกษาการพัฒนาจุดหมายปลายทางด้านการท่องเที่ยวคุณภาพสูงยังมีจำกัด โดยเฉพาะจังหวัดปราจีนบุรีที่มีทรัพยากรสมุนไพรโดดเด่น แต่ยังขาดแบบจำลองการพัฒนาที่เป็นรูปธรรม ดังนั้นการพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสมุนไพรไทย จึงนับเป็นกลยุทธ์ที่เหมาะสมในการส่งเสริมการท่องเที่ยวจังหวัดปราจีนบุรี ยกระดับสู่การ

พัฒนาจุดหมายปลายทางการท่องเที่ยวคุณภาพสูง ซึ่งการท่องเที่ยวเชิงสมุนไพรนับเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม มีจุดเด่นที่การนำเสนอสมุนไพรเป็นทรัพยากรหลักในการท่องเที่ยวและกิจกรรมที่เชื่อมโยงกับภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การทำผลิตภัณฑ์สมุนไพร การเรียนรู้รายการอาหารเพื่อสุขภาพ และการใช้สมุนไพรในเชิงบำบัด (Widarini. et al., 2022) ทั้งนี้งานวิจัยในประเทศไทยเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงสมุนไพรยังมีจำนวนจำกัด ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเล็งเห็นความสำคัญในการศึกษาแนวทางการพัฒนาคุณลักษณะการท่องเที่ยวเชิงสมุนไพรไทยในจังหวัดปราจีนบุรีเพื่อยกระดับสู่จุดหมายปลายทางการท่องเที่ยวคุณภาพสูงทั้งในมิติของเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม การศึกษาในครั้งนี้จะนำไปสู่การสร้างโมเดลต้นแบบของการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสมุนไพรที่สามารถขยายผลได้ ในระดับประเทศตอบสนองต่อยุทธศาสตร์ชาติและการพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวประเทศไทยในระยะยาว

วัตถุประสงค์การวิจัย (Research Objectives)

1. เพื่อศึกษาคุณลักษณะที่สำคัญของการท่องเที่ยวเชิงสมุนไพรไทยในจังหวัดปราจีนบุรีด้วยวิธีวิทยาการประยุกต์ใช้ทฤษฎีฐานราก
2. เพื่อนำเสนอแนวทางการยกระดับการท่องเที่ยวเชิงสมุนไพรไทยในจังหวัดปราจีนบุรีสู่จุดหมายปลายทางการท่องเที่ยวคุณภาพสูง

วิธีการดำเนินการวิจัย (Research Method)

การวิจัยเรื่อง “แนวทางการพัฒนาคุณลักษณะการท่องเที่ยวเชิงสมุนไพรไทยในจังหวัดปราจีนบุรีเพื่อยกระดับสู่จุดหมายปลายทางการท่องเที่ยวคุณภาพสูง” ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เนื่องจากต้องตีความ และทำความเข้าใจบริบทของการท่องเที่ยวเชิงสมุนไพรไทย ซึ่งถือเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวแบบตลาดเฉพาะ (Niche Market) อีกทั้งการพัฒนาแบบการท่องเที่ยวจำเป็นต้องคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) อย่างครอบคลุม การวิจัยเชิงคุณภาพจะช่วยให้สามารถรวบรวมข้อมูลเชิงลึกจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลากหลายกลุ่มและสร้างแนวทางที่เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่จังหวัดปราจีนบุรีได้อย่างเป็นรูปธรรม ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. ขอบเขตของการวิจัย

1.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยนี้มุ่งศึกษาคุณลักษณะสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงสมุนไพรไทยในจังหวัดปราจีนบุรีด้วยวิธีวิทยาการประยุกต์ใช้ทฤษฎีฐานราก เนื่องจากประเด็นนี้ยังขาดกรอบทฤษฎีรองรับ การสร้างทฤษฎีฐานราก ช่วยให้ผู้วิจัยเข้าถึงประสบการณ์จริงของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และสกัดแนวคิดใหม่จากข้อมูลอย่างเป็นระบบ ทำให้ได้ความรู้ที่สอดคล้องกับบริบทของการท่องเที่ยวเชิงสมุนไพรไทยอย่างแท้จริง ได้แก่ ด้านสุขภาวะและมาตรฐานความปลอดภัย ด้านการเรียนรู้สมุนไพรแบบองค์รวม ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติการ ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านประสบการณ์เชิงสมุนไพร ด้านคุณค่าทางโภชนาการอาหารสมุนไพร และแนวทางการยกระดับการท่องเที่ยวเชิงสมุนไพรไทยในจังหวัดปราจีนบุรีสู่จุดหมายปลายทางการท่องเที่ยวคุณภาพสูง

1.2 ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ใช้ในการวิจัยเป็น 2 กลุ่ม จากการวิจัยเชิงคุณภาพ 2 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การวิจัยเชิงคุณภาพโดยการใช้วิธีวิทยาการประยุกต์ใช้ทฤษฎีฐานราก (Grounded Theory) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัย ได้แก่ หน่วยงานภาครัฐที่มีหน้าที่กำกับดูแลด้านการท่องเที่ยว บุคลากรทางการแพทย์ ตัวแทนวิสาหกิจชุมชนที่มีการดำเนินการเกี่ยวข้องกับเกษตรอินทรีย์ สมุนไพร และการท่องเที่ยว ผู้ประกอบการธุรกิจนำเที่ยว ผู้ประกอบการอาหารและเครื่องดื่ม นักวิชาการด้านท่องเที่ยว จำนวน 17 คน ผู้วิจัยเห็นว่าจำนวนมีความเหมาะสมสอดคล้องกับแนวคิดของแมคมิลแลน (Macmillan, 1971 อ้างถึงใน วัลลภ รัฐฉัตรานนท์, 2562: 4) เสนอว่ากลุ่มผู้เชี่ยวชาญจำนวนตั้งแต่ 17 คน ขึ้นไปจะเป็นระดับที่ให้ผลอัตราการลดลงของค่าความคลาดเคลื่อนคงที่

ขั้นตอนที่ 2 การวิจัยเชิงคุณภาพโดยวิธีวิทยาการวิจัยเชิงนโยบาย (Policy Research) ร่วมกับการสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อนำเสนอรูปแบบการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสมุนไพรในจังหวัดปราจีนบุรีระยะระดับสู่จุดหมายปลายทางการท่องเที่ยวคุณภาพสูง ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ หน่วยงานภาครัฐที่กำกับดูแลการท่องเที่ยว หน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่น บุคลากรทางการแพทย์ ตัวแทนวิสาหกิจชุมชนที่เกี่ยวข้องกับเกษตรอินทรีย์ สมุนไพร และการท่องเที่ยว ผู้ประกอบการอาหารและเครื่องดื่ม นักวิชาการด้านการท่องเที่ยวและธุรกิจที่เกี่ยวข้อง และนักท่องเที่ยวชาวไทย รวมผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 17 คน โดยผู้ให้ข้อมูลสำคัญระหว่างกลุ่มที่ 1 และ กลุ่มที่ 2 บางส่วนเป็นบุคคลเดียวกัน เนื่องจากเป็นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงและมีความรู้เชิงลึกเกี่ยวกับบริบทของการท่องเที่ยวเชิงสมุนไพรในจังหวัดปราจีนบุรี โดยมีเกณฑ์การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ มีประสบการณ์การท่องเที่ยวเชิงสมุนไพรในจังหวัดปราจีนบุรี เป็นผู้ประกอบการ ผู้นำชุมชน หน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานสาธารณสุข นักวิชาการ ผู้ที่มีความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพโดยใช้สมุนไพรเป็นทรัพยากรหลัก และให้ความยินยอมเข้าร่วมให้ข้อมูลสำคัญ โดยผู้วิจัยมีกระบวนการสร้างความไว้วางใจ เริ่มจากการเข้าพบหน่วยงานและผู้นำชุมชน ผู้ประกอบการ เพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์การวิจัยและการรักษาความลับของข้อมูลสำคัญ รวมถึงการนำข้อมูลไปใช้ประโยชน์อย่างไร โปร่งใส ทำให้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญสามารถเปิดเผยข้อมูลได้อย่างเป็นธรรมชาติ ซึ่งการสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างแต่ละครั้งใช้เวลาเฉลี่ย 60-90 นาที ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความลึกของประเด็นและความสะดวกของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

1.3 ขอบเขตด้านพื้นที่

จังหวัดปราจีนบุรี

1.4 ขอบเขตด้านระยะเวลา

เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2567 ถึง เดือนมิถุนายน 2568

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยในขั้นตอนที่ 1 ได้แก่ แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) โดยผู้วิจัยสร้างโครงสร้างโดยรวมข้อคำถามเป็นลักษณะคำถามปลายเปิด วางแผนการสัมภาษณ์แบบคร่าว ๆ ใช้การพูดคุยสนทนาตามธรรมชาติ (Naturalistic Inquiry) เพื่อให้เห็นถึงความคิดเห็น เหตุผล และมุมมองของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ แล้วใช้คำสำคัญ (Keywords) เป็นเครื่องชี้นำในการสัมภาษณ์และซักถามพูดคุยกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญให้สะท้อนความคิดเห็นอย่างอิสระ ร่วมกับ เครื่องมือบันทึกการสนทนาในโทรศัพท์มือถือ และ แท็บเล็ต (Tablet) เพื่อจดบันทึกข้อมูลสำคัญ และ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยใน

ขั้นตอนที่ 2 ได้แก่ แบบสนทนากลุ่ม การรายงานผลการวิจัยจากขั้นตอนที่ 1 คุณลักษณะสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงสมุนไพรไทยจังหวัดปราจีนบุรี และแบบแสดงความคิดเห็น ร่วมกับ เครื่องมือบันทึกการสนทนาในโทรศัพท์มือถือ และ แท็บเล็ต (Tablet) เพื่อจัดบันทึกข้อมูลสำคัญ

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ขั้นตอนที่ 1 การรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ร่วมกับการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non Participant Observation) ทำการสัมภาษณ์กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยให้ความสำคัญกับผู้ที่มีประสบการณ์และมีความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงสมุนไพร การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ ความรู้ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการแพทย์แผนไทย และ บริบทของเมืองสมุนไพรไทยจังหวัดปราจีนบุรี โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกด้วยลักษณะคำถามปลายเปิด ดำเนินการพูดคุยจนได้ประเด็นสำคัญครบถ้วน และยุติการสัมภาษณ์เมื่อข้อมูลถึงจุดอิ่มตัว (Data Saturation) โดยเมื่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญรายใหม่ให้ข้อมูลที่สอดคล้องกับประเด็นที่เกิดขึ้นจากการสัมภาษณ์ และไม่พบหมวดหมู่ใหม่เพิ่มเติม รวมถึงข้อมูลสามารถอธิบายปรากฏการณ์ได้อย่างครอบคลุม

แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง ในขั้นตอนที่ 1 ผู้วิจัยกำหนดแนวทางคำถามที่นำไปสู่การสนทนาในลักษณะปลายเปิด ได้แก่ ความหมายและแนวโน้มของการท่องเที่ยวเชิงสมุนไพรไทย คุณลักษณะสำคัญปัจจัยนำไปสู่ความสำเร็จ ปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาการท่องเที่ยวจังหวัดปราจีนบุรี และมุมมองต่อภาพท่องเที่ยวคุณภาพสูง

ขั้นตอนที่ 2 การวิจัยเชิงนโยบาย (Policy Research) ร่วมกับการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) จัดการประชุมเชิงนโยบายนำเสนอผลการศึกษาจากขั้นตอนที่ 1 กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 17 คน เพื่อรับรองผลการวิจัย และประชุมระดมความคิดเห็นแนวทางการยกระดับการท่องเที่ยวเชิงสมุนไพรไทยจังหวัดปราจีนบุรีสู่จุดหมายปลายทางการท่องเที่ยวคุณภาพสูง โดยผู้วิจัยทำหน้าที่เป็นผู้นำรายการ (Moderator) เพื่อนำเสนอ เชื่อมโยง และสรุปประเด็น โดยเปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญแสดงความคิดเห็นอย่างอิสระ

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

ขั้นตอนที่ 1 ผู้วิจัยได้เริ่มต้นด้วยการถอดการบันทึกเสียงบทสนทนาจากการสัมภาษณ์ออกมาในรูปข้อความพิมพ์และบันทึกลงในไฟล์เอกสารในคอมพิวเตอร์แบบคำต่อคำจนครบจำนวนบทสนทนา ที่ได้จากการสัมภาษณ์ จากนั้นอ่านข้อมูลทั้งหมดเพื่อประมวลให้เห็นภาพคร่าว ๆ แล้วจัดการข้อมูล โดยเริ่มจากกำหนดรหัส (Open Coding) แยกข้อมูลออกเป็นหมวดหมู่หลัก และหมวดหมู่ย่อย พร้อมติดป้ายกำกับใส่คำอธิบายในแต่ละหมวดหมู่ เพื่อระบุแนวคิดและพิจารณาความคล้ายคลึงกันของหมวดหมู่ จากนั้นพิจารณาความสัมพันธ์ของหมวดหมู่ต่าง ๆ จากปรากฏการณ์ เพื่อหาแก่นของรหัส (Axial Coding) เชื่อมโยงหมวดหมู่ที่สัมพันธ์กันและสร้างแกนแนวคิดหลัก แล้วเลือกรหัส (Selective Coding) เพื่อจัดหมวดหมู่ทั้งหมดของข้อมูล (Categorizing) จากนั้นเขียนบรรยายสรุปในลักษณะของเชิงพรรณนา (Descriptive) เพื่อพัฒนาเป็นแบบจำลองเชิงทฤษฎีที่อธิบายคุณลักษณะสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงสมุนไพรไทยจังหวัดปราจีนบุรี

ขั้นตอนที่ 2 เริ่มต้นด้วยการถอดการบันทึกเสียงบทสนทนาจากการสนทนากลุ่มด้วยเครื่องบันทึกเสียง ออกมาในรูปข้อความพิมพ์และบันทึกลงในไฟล์เอกสารในคอมพิวเตอร์แบบคำต่อคำจนครบจำนวนบทสนทนาจากการสนทนากลุ่ม รวบรวมและสรุปประเด็นสำคัญ ด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) จากนั้นเขียนบรรยายสรุปในลักษณะของเชิงพรรณนา (Descriptive)

5. การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล

ผู้วิจัยให้ความสำคัญกับการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล (Trustworthiness) ตามแนวทางของ Lincoln และ Guba (1985) พิจารณาใน 4 มิติหลัก ดังนี้

5.1 ความน่าเชื่อถือของข้อมูล (Credibility) ใช้เทคนิคการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) โดยการเปรียบเทียบข้อมูลจากหลายแหล่ง ได้แก่ เอกสารและงานวิจัยทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ ข้อมูลจากผู้มีส่วนได้เสีย และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมโดยผู้วิจัย เพื่อให้ข้อมูลมีความถูกต้องและสะท้อนความจริงมากที่สุด (ชาย โพธิ์สิตา, 2550: 395-397)

5.2 การถ่ายโอนผลการวิจัย (Transferability) อธิบายบริบทของพื้นที่จังหวัดปราจีนบุรีอัตลักษณ์ความเป็นเมืองสมุนไพรต้นแบบ ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่เชื่อมโยงกับภูมิปัญญาสมุนไพร เพื่อให้ผู้อ่านสามารถพิจารณาการนำผลไปประยุกต์ใช้ในบริบทอื่นได้

5.3 ความคงเส้นคงวาของข้อมูล (Dependability) โดยเก็บบันทึกกระบวนการวิจัย การสัมภาษณ์เชิงลึก และการวิเคราะห์ข้อมูลไว้อย่างเป็นระบบ สามารถตรวจสอบความถูกต้องและความสอดคล้องของการวิเคราะห์ได้

5.4 การตรวจสอบความยืนยันได้ (Confirmability) แบบสัมภาษณ์ได้รับการตรวจทานจากอาจารย์ที่ปรึกษาการวิจัย และนักวิชาการ ยืนยันผลการศึกษด้วยการสนทนากลุ่ม และการทบทวนข้อมูลร่วมกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ยืนยันความสอดคล้องของข้อมูลและข้อสรุป เพื่อป้องกันการตีความข้อมูลด้วยอคติ

ผลการวิจัย (Research Results)

จังหวัดปราจีนบุรีโดดเด่นเรื่องการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (Wellness Tourism) และเป็นเมืองสมุนไพรต้นแบบระดับประเทศ มีทรัพยากรการท่องเที่ยวที่สำคัญ ไม่ว่าจะเป็น ธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิปัญญาด้านการแพทย์แผนไทย นับเป็นทรัพยากรสำคัญต่อการพัฒนาจุดหมายปลายทางการท่องเที่ยว เพื่อเพิ่มขีดความสามารถของจังหวัดปราจีนบุรีด้านการท่องเที่ยว และส่งเสริมภาพลักษณ์เมืองท่องเที่ยวคุณภาพสูง โดยมีสมุนไพรไทยเป็นทรัพยากรที่สำคัญ จากการสัมภาษณ์เชิงลึกร่วมกับการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม ผู้วิจัยสามารถสังเคราะห์คุณลักษณะสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงสมุนไพรไทย และแนวทางการยกระดับสู่จุดหมายปลายทางท่องเที่ยวคุณภาพสูง ดังนี้

1. คุณลักษณะสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงสมุนไพรไทยจังหวัดปราจีนบุรี 6 ด้าน ได้แก่

1.1 ด้านสุขภาวะและมาตรฐานความปลอดภัย (Wellness and Safety Standard) คือ ความเชื่อมั่นของนักท่องเที่ยวในการเดินทางท่องเที่ยวเชิงสมุนไพรไทย ที่มีระบบการจัดการสุขอนามัย ความปลอดภัยและมาตรฐานบริการทางการท่องเที่ยวที่ผ่านการรับรองคุณภาพ รวมถึงสมุนไพรได้รับการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ การปลูกแบบปลอดสารเคมีในทุกขั้นตอน สิ่งเหล่านี้จะทำให้นักท่องเที่ยวเกิดความไว้วางใจและรู้สึกปลอดภัยระหว่างการท่องเที่ยวและร่วมกิจกรรมต่าง ๆ มีความมั่นใจในการซื้อผลิตภัณฑ์สมุนไพรเพื่อนำกลับไปเป็นของฝาก นำกลับไปใช้ในชีวิตประจำวัน ตลอดจนได้รับความเพลิดเพลินจากการท่องเที่ยวพร้อมสภาพที่ดีในคราวเดียวกัน

1.2 ด้านการเรียนรู้สมุนไพรแบบองค์รวม (Learning in Holistic Herbs) คุณลักษณะสำคัญที่ส่งผลให้การท่องเที่ยวเชิงสมุนไพรไทย มีความแตกต่างและโดดเด่นจากการท่องเที่ยวรูปแบบอื่น คือ การ

เดินทางท่องเที่ยวที่ผสมผสานกัน ระหว่างการท่องเที่ยวและการเรียนรู้เข้าด้วยกัน เป็นการเรียนรู้เชิงบูรณาการที่ครอบคลุมความรู้ด้านสมุนไพร ภูมิปัญญาแพทย์แผนไทย การลงมือปฏิบัติ การนำไปใช้ดูแลสุขภาพ และการถ่ายทอดอย่างมีคุณค่า นอกเหนือจากการใช้สมุนไพรไทยเพื่อประโยชน์เรื่องสุขภาพแล้ว นักท่องเที่ยวบางกลุ่มอาจให้ความสำคัญกับความรู้ที่ได้รับระหว่างการเดินทางท่องเที่ยว เช่น ได้รู้จักสายพันธุ์สมุนไพร วิธีการเพาะปลูก สรรพคุณทางยา วิธีการบริโภคสมุนไพร การผลิตและการแปรรูปสมุนไพร เป็นต้น

1.3 ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติการ (Interactive Tourism Activities) ลักษณะของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสมุนไพรไทย มีลักษณะเฉพาะเนื่องจากเป็นกิจกรรมที่นักท่องเที่ยวได้มีส่วนร่วมโดยตรงกับชุมชนหรือแหล่งท่องเที่ยว ผ่านการลงมือปฏิบัติ (Workshop) การสื่อสาร และการมีปฏิสัมพันธ์ เพื่อสร้างการเรียนรู้ ความเข้าใจในวิถีชีวิตและทรัพยากรสมุนไพร นักท่องเที่ยวต้องใช้เวลาส่วนใหญ่ไปกับการทำกิจกรรม โดยเชื่อมโยงตั้งแต่การเรียนรู้สมุนไพรควบคู่กับการลงมือปฏิบัติ ตัวอย่างกิจกรรม อาทิ การชมสวนสมุนไพร การชมแปลงปลูกสมุนไพร การสาธิตผลิตภัณฑ์สมุนไพร การทำผลิตภัณฑ์สมุนไพรด้วยตนเอง เช่น ยาสมุนไพร ลูกประคบสมุนไพร เครื่องดื่มสมุนไพร ยาสมุนไพรตำรับพื้นบ้าน เป็นต้น

1.4 ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) สมุนไพรไทย และการแพทย์แผนไทยนับเป็นองค์ความรู้ดั้งเดิมของชุมชนเกี่ยวข้องกับการดูแลสุขภาพและวิถีชีวิต ที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมา ถูกนำมาใช้ในการพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อสร้างประสบการณ์ที่พิเศษให้กับนักท่องเที่ยว องค์ความรู้เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพ ยาสมุนไพรในการรักษาโรค เชื่อมโยงกับภูมิปัญญาท้องถิ่น แต่ละท้องถิ่นจะมีความเชื่อและวัฒนธรรมที่แตกต่างกันออกไป จังหวัดปราจีนบุรี มีสมุนไพรที่เป็นเอกลักษณ์ เช่น ฟ้าทะลายโจร ขมิ้นชัน ผาง บัวบก มะขามป้อม เป็นต้น มีแหล่งเรียนรู้สมุนไพรไทย ที่สำคัญและมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักในระดับประเทศ ได้แก่ วิสาหกิจชุมชนสมุนไพรเกษตรอินทรีย์บ้านดงบัง ที่มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาสมุนไพรมายาวนาน นับเป็นแหล่งเรียนรู้การท่องเที่ยวเชิงสมุนไพรไทยที่สำคัญของประเทศ

1.5 ด้านประสบการณ์เชิงสมุนไพร (Experiential Herbs) การออกแบบกิจกรรมและพื้นที่ให้นักท่องเที่ยวได้รับประสบการณ์ตรงกับสมุนไพร ผ่านการเรียนรู้ การสัมผัส การชิม การได้กลิ่น และการรับรู้คุณค่าของสมุนไพรทั้งในมิติสุขภาพและวัฒนธรรม โดยผสมผสานกันระหว่างองค์ความรู้และกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสมุนไพรที่สร้างสรรค์ หัวใจสำคัญที่สร้างความแตกต่างและคุณค่าให้กับการท่องเที่ยวเชิงสมุนไพร คือการมอบประสบการณ์แบบองค์รวม ทั้งทางกาย จิตใจ และ จิตวิญญาณ ด้วยประสาทสัมผัสผ่านกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสมุนไพร การพักผ่อนท่ามกลางธรรมชาติ ความประทับใจและความผูกพันต่อชุมชนเจ้าของภูมิปัญญาสมุนไพร นับเป็นประสบการณ์ที่นักท่องเที่ยวสามารถหาได้ยากในสังคมเมือง ที่เต็มไปด้วยความเร่งรีบและมลพิษ การได้รับประสบการณ์การท่องเที่ยวเชิงสมุนไพรไทย จึงเปรียบเสมือนกับการได้ขจัดสารพิษ (Detox) ไม่ว่าทางร่างกาย หรือ จิตใจ

1.6 ด้านคุณค่าทางโภชนาการอาหารสมุนไพร (Nutritional Cuisine) การใช้สมุนไพรเป็นวัตถุดิบสำคัญในการประกอบอาหาร เพื่อส่งเสริมสุขภาพและถ่ายทอดวัฒนธรรมของท้องถิ่นให้เกิดคุณค่าทั้งด้านโภชนาการและประสบการณ์ทางรสชาติ ผ่านการบริโภคอาหารและเครื่องดื่มสมุนไพรที่มีคุณภาพให้ทั้งรสชาติที่อร่อยและคุณค่าทางสุขภาพ และเป็นการบูรณาการอาหารและเครื่องดื่มสมุนไพรในกิจกรรมการท่องเที่ยว รวมถึงการให้บริการโดยมีการสอดแทรกองค์ความรู้สมุนไพรสู่อาหารแต่ละจาน เพื่อมอบประสบการณ์ที่แตกต่างให้กับนักท่องเที่ยว โดยจังหวัดปราจีนบุรีมีบริการอาหารและเครื่องดื่มสมุนไพรไทย

พร้อมกับการเล่าเรื่อง ได้แก่ ร้านบ้านเล่าเรื่องเมืองสมุนไพรปราจีนบุรี ให้บริการอาหารที่มีสมุนไพรเป็นวัตถุดิบหลัก พร้อมการให้ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพร

2. แนวทางการยกระดับการท่องเที่ยวเชิงสมุนไพรไทยในจังหวัดปราจีนบุรีสู่จุดหมายปลายทางการท่องเที่ยวคุณภาพสูง

2.1 การสร้างความเชื่อมั่นต่อนักท่องเที่ยวในบริการที่มีคุณภาพและคุ้มค่าต่อการใช้จ่าย โดยยกระดับกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสมุนไพรสู่มาตรฐานการท่องเที่ยวคุณภาพสูง จัดอบรมผู้ให้บริการให้มีความรู้ด้านสุขภาพ สมุนไพร และการสื่อสารกับนักท่องเที่ยวต่างชาติ สร้างการรับรู้ผ่านช่องทางการสื่อสารต่าง ๆ เช่น สื่อสังคมออนไลน์ที่ปัจจุบันเป็นช่องทางเชื่อมต่อระหว่างนักท่องเที่ยวและผู้ประกอบการได้อย่างสะดวกรวดเร็ว นำเสนอมาตรฐานคุณภาพสมุนไพรจังหวัดปราจีนบุรีของชุมชนที่ได้รับการรับรองมาตรฐานคุณภาพ เช่น มาตรฐานเกษตรอินทรีย์ มาตรฐานสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ หรือ GI เป็นต้น รวมถึงส่งเสริมให้ชุมชนสมุนไพรรักษามาตรฐานคุณภาพ และให้มีหน่วยงานกลาง ได้แก่ สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดทำหน้าที่ตรวจสอบมาตรฐานผลิตภัณฑ์สมุนไพร ส่งเสริมการรับรู้มาตรฐานคุณภาพสมุนไพรให้กับทุกชุมชนและผู้ประกอบการ ให้รับรู้และปฏิบัติเป็นไปในทิศทางเดียวกัน เมื่อนักท่องเที่ยวไว้วางใจในบริการการท่องเที่ยวและสิ่งอำนวยความสะดวกที่มีคุณค่าแล้ว นักท่องเที่ยวจะรู้สึกคุ้มค่ากับการใช้จ่าย ในขณะที่ชุมชนและผู้ประกอบการสามารถตั้งราคาโดยสอดคล้องกับต้นทุนบริหารจัดการที่สูง และการดูแลคุณภาพที่เพิ่มขึ้น โดยสะท้อนถึงความเต็มใจจ่ายของนักท่องเที่ยวสำหรับการท่องเที่ยวเชิงสมุนไพร (Willingness to pay)

2.2 ส่งเสริมให้มีการจัดการองค์ความรู้ภูมิปัญญาและต่อยอดเพื่อสร้างมูลค่า โดยการพัฒนาแหล่งเรียนรู้สมุนไพร ในชุมชนที่นักท่องเที่ยวสามารถมีส่วนร่วมเพิ่มมากขึ้น ส่งเสริมให้มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาโดยปราชญ์ชุมชนผู้เชี่ยวชาญเรื่องสมุนไพร แพทย์แผนไทย เกษตรกรผู้ปลูกสมุนไพร โดยทุกภาคส่วนร่วมกันจัดทำระบบฐานข้อมูลองค์ความรู้สมุนไพรของจังหวัดปราจีนบุรี เช่น บันทึกและจัดเก็บองค์ความรู้ในรูปแบบสื่อดิจิทัล ที่สามารถเข้าถึงได้ง่ายและมีการจัดเก็บที่ไม่สูญหายไปตามกาลเวลา ส่งเสริมการเรียนการสอนเกี่ยวกับภูมิปัญญาสมุนไพร โดยสอดแทรกเนื้อหาให้กับเยาวชนตั้งแต่ชั้นประถมศึกษา ให้ได้เรียนรู้และสัมผัสกับภูมิปัญญาอันเป็นรากเหง้าที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ เพื่อให้คนรุ่นหลังได้ต่อยอดอย่าง มีคุณค่าตลอดจนส่งเสริมรูปแบบการท่องเที่ยว ที่นักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยวแล้วจะได้ลงมือทำกิจกรรมที่เกี่ยวกับสมุนไพรโดยได้รับความรู้ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ สามารถนำองค์ความรู้ไปประยุกต์ในการดูแลสุขภาพด้วยตนเองได้

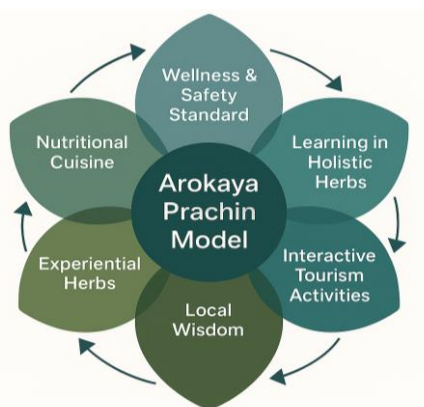
2.3 สร้างการรับรู้อัตลักษณ์จุดหมายปลายทางการท่องเที่ยวสมุนไพรคุณภาพสูงของจังหวัดปราจีนบุรี โดยการต่อยอดจุดแข็งในการเป็นเมืองสมุนไพรต้นแบบ สร้างการรับรู้ในระดับประเทศ ผลักดันให้เป็นจุดหมายปลายทางลำดับแรก ๆ เมื่อนักท่องเที่ยวมาถึงสมุนไพร สุขภาพ และการท่องเที่ยว โดยการจัดงานมหกรรมสมุนไพรจังหวัดปราจีนบุรีให้เป็นงานระดับประเทศ รวมชุมชน ผู้ประกอบการสมุนไพรจากจังหวัดปราจีนบุรี ร่วมกับผู้ประกอบการจากทั่วประเทศ นำเสนอภูมิปัญญาสมุนไพร เช่น ต้นพันธุ์สมุนไพร อาหารท้องถิ่นที่มีวัตถุดิบจากสมุนไพรในท้องถิ่น ผลิตภัณฑ์สมุนไพรแปรรูป กิจกรรมให้ความรู้สมุนไพร ทุกภาคส่วนร่วมกันบูรณาการการจัดงานให้เกิดประสิทธิภาพ นอกจากนี้การนำเสนอสมุนไพรไทยจังหวัดปราจีนบุรี โดยเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ที่โดดเด่นของพื้นที่ ซึ่งจังหวัดปราจีนบุรีมีคำขวัญตอนท้ายว่า “เขตเมืองทวารวดี” พบหลักฐานสำคัญ ณ เมืองโบราณศรีมโหสถ ร่องรอยอารยธรรมสมัยทวารวดี เช่น โบราณสถานสระแก้ว สระขวัญ สระมรกต เทวรูป พระพุทธรูป เครื่องประดับ ข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ และ

ค้นพบร่องรอยของโรคยาศาลหรือศาลาโรโรค สถานที่สำคัญในสมัย พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ในยุคที่อาณาจักรขอมรุ่งเรือง สิ่งเหล่านี้สามารถนำมาต่อยอดการเล่าเรื่องเมืองสมุนไพรให้มีความน่าสนใจ ตลอดจนออกแบบเส้นทางท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงทั้งสุขภาพและประวัติศาสตร์เข้าไว้ด้วยกัน

2.4 ส่งเสริมให้ชุมชนท้องถิ่นมีความเข้มแข็งพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน เนื่องจากชุมชนท้องถิ่นนับเป็นหัวใจสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงสมุนไพรที่นำไปสู่การท่องเที่ยวคุณภาพสูง ดังนั้นการสร้างเสริมความเข้มแข็ง และให้ความสำคัญกับการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น ต่อยอดจากฐานทรัพยากรและองค์ความรู้สมุนไพร จึงเป็นปัจจัยสำคัญนำไปสู่ความสำเร็จ ด้วยทรัพยากรสำคัญ ได้แก่ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ตลอดจนวัฒนธรรมและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ส่งเสริมให้ชุมชนสามารถบริหารจัดการ วางแผนตัดสินใจ และกระจายผลประโยชน์ให้กับชุมชนอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม หน่วยงานภาครัฐ เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สำนักงานเกษตรจังหวัด สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด ควรมีการบูรณาการร่วมกันในการรวมกลุ่มชุมชนต่าง ๆ ภายในจังหวัดปราจีนบุรี ให้พัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสมุนไพรร่วมกัน โดยนำเอกลักษณ์ของแต่ละชุมชนมาผสมผสานกัน แล้วนำเสนอเป็นผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยว ส่งเสริมให้มีการสร้างรายได้จากผลิตภัณฑ์สมุนไพรของชุมชน โดยมีการบริหารจัดการผลตอบแทนส่วนหนึ่งเพื่อใช้ในการบำรุงรักษาทรัพยากรการท่องเที่ยวของแต่ละชุมชน

2.5 ส่งเสริมให้ผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทุกภาคส่วนนำทรัพยากรสมุนไพรของจังหวัดมาพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์และบริการที่มีคุณภาพสูง ไม่ว่าจะเป็นร้านอาหาร โรงแรม ธุรกิจนำเที่ยว สปา หรือกิจกรรมท่องเที่ยวต่าง ๆ เพื่อย้ำความเป็นเมืองแห่งการท่องเที่ยวเชิงสมุนไพร บูรณาการสมุนไพรเข้าสู่ระบบการท่องเที่ยว สร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลิตภัณฑ์และบริการ สร้างภาพลักษณ์จุดหมายปลายทางการท่องเที่ยวเชิงสมุนไพรได้อย่างชัดเจน ไม่ว่านักท่องเที่ยวจะเดินทางไปสถานที่ใดในจังหวัดปราจีนบุรี เช่น ร้านอาหาร โรงแรม จะสามารถรับรู้และสัมผัสได้ถึงเรื่องราวของสมุนไพรผ่านกลิ่น สี รสชาติ และประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการดูแลสุขภาพอย่างองค์รวม นอกจากนี้ยังช่วยกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมของผู้ประกอบการท้องถิ่นและชุมชน ในการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาด้านสมุนไพรควบคู่กับการสร้างนวัตกรรม การท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวปัจจุบัน ที่มุ่งแสวงหาประสบการณ์การท่องเที่ยวที่มีความหมายและเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมของพื้นที่อย่างแท้จริง ดังนั้น แนวทางการส่งเสริมดังกล่าวจึงถือเป็นหัวใจสำคัญของการยกระดับจังหวัดปราจีนบุรีสู่จุดหมายปลายทางท่องเที่ยวคุณภาพสูง สามารถสร้างสมดุลระหว่างเศรษฐกิจท้องถิ่น สุขภาพของผู้คน และความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างลงตัว

จากผลการวิจัยเพื่อศึกษาคุณลักษณะสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงสมุนไพรจังหวัดปราจีนบุรี แนวทางการยกระดับสู่จุดหมายปลายทางท่องเที่ยวคุณภาพสูง สามารถสร้างเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสมุนไพรไทยจังหวัดปราจีนบุรี ภายใต้แนวคิดที่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่และความเป็นพื้นที่จังหวัดปราจีนบุรีได้ตามภาพที่ 1

ภาพที่ 1 คุณลักษณะการท่องเที่ยวเชิงสมุนไพรไทยจังหวัดปราจีนบุรีภายใต้แนวคิด “อโรคาปราจีน”

ที่มา: สังเคราะห์โดยผู้วิจัย

จากภาพที่ 1 การนำเสนอคุณลักษณะการท่องเที่ยวเชิงสมุนไพรไทยจังหวัดปราจีนบุรีภายใต้แนวคิด “อโรคาปราจีน” อธิบายโดยใช้แนวคิดดังกล่าว เพื่อสื่อถึงเมืองสมุนไพรที่มีประวัติศาสตร์ยาวนาน การสืบทอดภูมิปัญญาตั้งแต่โบราณจนถึงปัจจุบัน และต่อยอดเพื่อสร้างมูลค่าโดยคงรักษาอัตลักษณ์ภูมิปัญญาดั้งเดิมไว้เป็นรากฐาน นำเทคโนโลยีและนวัตกรรมการจัดการสมัยใหม่เข้ามาส่งเสริมโดยไม่ทำลายคุณค่าดั้งเดิมที่บรรพบุรุษได้สืบทอดกันมา อีกทั้งคำว่า “อโรคา” เป็นคำที่คนไทยคุ้นเคยกันเป็นอย่างดีเมื่อได้ยินจะเข้าใจทันทีว่า สื่อถึงสุขภาพพร้อมกับการใช้ภาษาอังกฤษ “Arokaya” เพื่อการสื่อสารที่เป็นสากล แต่คงเอกลักษณ์ความเป็นไทย กล่าวโดยสรุป คุณลักษณะสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงสมุนไพรไทยจังหวัดปราจีนบุรีที่จะสามารถยกระดับสู่จุดหมายปลายทางการท่องเที่ยวคุณภาพสูง

อภิปรายผลการวิจัย (Research Discussion)

ผลการศึกษาเรื่องแนวทางการพัฒนาคุณลักษณะการท่องเที่ยวเชิงสมุนไพรไทยในจังหวัดปราจีนบุรี เพื่อยกระดับสู่จุดหมายปลายทางการท่องเที่ยวคุณภาพสูง โดยบริบทของความเป็นเมืองสมุนไพรต้นแบบของประเทศไทย พบว่า คุณลักษณะสำคัญประกอบด้วย 6 มิติ ได้แก่ ด้านสุขภาวะและมาตรฐานความปลอดภัย ด้านการเรียนรู้สมุนไพรแบบองค์รวม ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติการ ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านประสบการณ์เชิงสมุนไพร และ ด้านคุณค่าทางโภชนาการอาหารสมุนไพร ข้อค้นพบจากการศึกษาบ่งชี้ว่าความโดดเด่นของรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสมุนไพร คือ เรื่องความรู้ เนื่องจากการท่องเที่ยวเชิงสมุนไพรจะมีความหมายและสร้างความประทับใจต่อนักท่องเที่ยวได้ ต้องมีการถ่ายทอดองค์ความรู้ต่าง ๆ เกี่ยวกับภูมิปัญญาสมุนไพร การรักษาสุขภาพด้วยการแพทย์แผนไทย ความรู้ในการใช้ผลิตภัณฑ์สมุนไพร การให้ประสบการณ์ผ่านการเรียนรู้แบบลงมือปฏิบัติ และองค์ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพร และการแพทย์แผนไทย เป็นองค์ความรู้ที่ได้รับการส่งเสริมและถ่ายทอดในชุมชนมาเป็นเวลายาวนาน เป็นวิถีชีวิตอันเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละชุมชนที่ใช้ภูมิปัญญาสมุนไพร สร้างเอกลักษณ์ความเป็นตัวตนของจังหวัดปราจีนบุรี การท่องเที่ยวเชิงสมุนไพรจะเป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนการท่องเที่ยวคุณภาพสูง ร่วมกับแนวทางการยกระดับใน 5 ประเด็นสำคัญ ได้แก่ การสร้างความเชื่อมั่นด้านคุณภาพการบริการที่คุ้มค่า การส่งเสริมการจัดการองค์ความรู้ภูมิปัญญาให้ยั่งยืน การสร้างการรับรู้ภาพลักษณ์จุดหมายปลายทางการท่องเที่ยวสมุนไพรคุณภาพสูงของจังหวัดปราจีนบุรี ภายใต้แนวคิด “อโรคาปราจีนโมเดล” เชื่อมโยงประวัติศาสตร์เชิงสุขภาพ การสร้าง

ชุมชนให้มีความเข้มแข็ง และ การส่งเสริมให้ผู้ประกอบการทุกภาคส่วนนำสมุนไพรมาพัฒนาผลิตภัณฑ์และบริการคุณภาพสูง

ผลการวิจัยสอดคล้องกับแนวคิดและทฤษฎีของนักวิชาการหลายท่าน ดังนี้ แนวคิดการจัดการความรู้ โดยการรักษากฎมึปัญญาสมุนไพรและการแพทย์แผนไทยที่ได้รับการถ่ายทอดมาอย่างยาวนาน แต่หากไม่มีการจัดการที่ดี อาจทำให้ความรู้เหล่านั้นสูญหายหรือไม่สมบูรณ์ในอนาคต สอดคล้องกับแนวคิดของ Nonaka & Takeuchi (1995) เรื่องการจัดการความรู้ ที่มองว่า ความรู้จะถูกถ่ายทอดและพัฒนาอย่างต่อเนื่องผ่านการแลกเปลี่ยน การสังเคราะห์ และการประยุกต์ใช้ในชีวิตจริง ผลการวิจัยด้านสุขภาวะและความปลอดภัย เป็นหัวใจสำคัญหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงสมุนไพร โดยเฉพาะในประเด็นที่นักท่องเที่ยวให้ความสำคัญต่อสุขภาพ สอดคล้องกับแนวคิด การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ ของ Smith and Puczko (2014) ชี้ให้เห็นว่านักท่องเที่ยวเลือกกิจกรรมท่องเที่ยวที่ส่งผลดีต่อสุขภาพ ไม่เพียงเพื่อการพักผ่อน แต่เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืน ทั้งนี้การรับรู้ถึงความปลอดภัย และคุณภาพของผลิตภัณฑ์หรือบริการเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สร้างความไว้วางใจและแรงจูงใจในการตัดสินใจท่องเที่ยว ผลการศึกษาด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ชี้ให้เห็นว่า การท่องเที่ยวเชิงสมุนไพร ขับเคลื่อนโดยชุมชนที่มีวิถีชีวิตอันเป็นเอกลักษณ์ ดังนั้นจึงควรส่งเสริมชุมชนให้มีความเข้มแข็งพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน และบริหารจัดการพื้นที่ชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับแนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชนของ Murphy (1985) และงานวิจัยของ (ชวาศศุ์ สุขกาย และคณะ, 2567: 186-187) พบว่า การจัดการท่องเที่ยวควรเน้นการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อความยั่งยืนและการกระจายรายได้ โดยชุมชนมีบทบาทในการกำหนดทิศทางการพัฒนา และได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวอย่างเป็นธรรม นอกจากนี้ การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสมุนไพรไทยจังหวัดปราจีนบุรี จำเป็นต้องมุ่งเน้นการต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เป็นประสบการณ์ท่องเที่ยวที่ร่วมสมัยเข้าถึงง่าย สอดคล้องกับกรณีศึกษาเมืองโซโล ประเทศอินโดนีเซีย พบว่า การตีความองค์ความรู้สมุนไพรเพื่อให้สอดคล้องกับพฤติกรรมนักท่องเที่ยวเป็นปัจจัยสำคัญต่อการยกระดับความน่าสนใจของแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (Widarini et al., 2022) สะท้อนว่า จังหวัดปราจีนบุรีควรให้ความสำคัญกับการเล่าเรื่องสมุนไพรและการออกแบบประสบการณ์ที่มีความหมายต่อนักท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ

ผลการวิจัยสอดคล้องกับแนวคิดทางทฤษฎีหลากหลายแขนง ทั้งการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ การท่องเที่ยวเชิงสมุนไพรในต่างประเทศ การจัดการความรู้ และการท่องเที่ยวโดยชุมชน สะท้อนให้เห็นว่า คุณลักษณะสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงสมุนไพรในจังหวัดปราจีนบุรี ควรนำมาใช้ในการยกระดับการท่องเที่ยวเชิงสมุนไพรสู่จุดหมายปลายทางการท่องเที่ยวคุณภาพสูง ก่อให้เกิดการพัฒนาครอบคลุมในมิติด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

ข้อจำกัดของการวิจัย (Research Limitations)

การศึกษาค้นคว้าลักษณะสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงสมุนไพรไทยจังหวัดปราจีนบุรี เพื่อยกระดับสู่จุดหมายปลายทางการท่องเที่ยวคุณภาพสูงพบข้อจำกัดของการวิจัย ได้แก่ รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสมุนไพรไทยที่จะสร้างประสบการณ์ให้กับนักท่องเที่ยวได้ จำเป็นที่นักท่องเที่ยวจะต้องใช้เวลาในการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ หากนักท่องเที่ยวมีเวลาในการเยี่ยมชมหรือทำกิจกรรมน้อย จะทำให้ไม่ได้รับประสบการณ์และความพึงพอใจจากการท่องเที่ยว การให้ข้อมูลสำคัญขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของแต่ละคน อาจมีอคติแอบแฝงตาม

บริบท เช่น กลุ่มผู้ประกอบการบางคนเน้นมิติด้านเศรษฐกิจมากกว่าสังคม และสิ่งแวดล้อม ทำให้เป็นข้อจำกัดของการวิจัย

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย (Research Knowledge)

คุณลักษณะการท่องเที่ยวเชิงสมุนไพรไทยจังหวัดปราจีนบุรี ควรมี 6 มิติสำคัญ ประกอบด้วย ด้านสุขภาวะและมาตรฐานความปลอดภัย ด้านการเรียนรู้สมุนไพรแบบองค์รวม ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติการ ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านประสบการณ์เชิงสมุนไพร และ ด้านคุณค่าทางโภชนาการอาหารสมุนไพร เพื่อยกระดับการท่องเที่ยวเชิงสมุนไพรไทยจังหวัดปราจีนบุรีสู่จุดหมายปลายทางการท่องเที่ยวคุณภาพสูง ด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ ร่วมกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ความสำคัญด้านประวัติศาสตร์ อีกทั้งการเป็นเมืองสมุนไพรต้นแบบระดับประเทศ ดังนั้นควรสร้างความเชื่อมั่นด้านคุณภาพการบริการที่คุ้มค่า ส่งเสริมการจัดการองค์ความรู้ภูมิปัญญาให้ยั่งยืน สร้างการรับรู้ภาพลักษณ์จุดหมายปลายทางการท่องเที่ยวสมุนไพรคุณภาพสูงของจังหวัดปราจีนบุรี ภายใต้แนวคิด “อโรควาปราจีนโมเดล” เชื่อมโยงประวัติศาสตร์เชิงสุขภาพ สร้างชุมชนเข้มแข็ง และ ส่งเสริมให้ผู้ประกอบการทุกภาคส่วนนำสมุนไพรมาพัฒนาผลิตภัณฑ์และบริการคุณภาพสูง

ข้อเสนอแนะการวิจัย (Research Suggestions)

1. ข้อเสนอแนะการนำผลการวิจัยไปใช้

1.1 หน่วยงานที่กำกับดูแลด้านการท่องเที่ยวของประเทศไทย เช่น กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สามารถนำแนวคิดไปประยุกต์เข้ากับการจัดทำยุทธศาสตร์พัฒนาการท่องเที่ยวของประเทศไทย ในการยกระดับการท่องเที่ยวของประเทศไทยสู่จุดหมายปลายทางการท่องเที่ยวคุณภาพสูง

1.2 หน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่น กรมการพัฒนาชุมชน ใช้เป็นข้อมูลการพัฒนาและให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ ภูมิปัญญาของชุมชน โดยเฉพาะภูมิปัญญาด้านการแพทย์แผนไทยและสมุนไพร สนับสนุนให้มีการต่อยอด ภูมิปัญญาอย่างรู้คุณค่า เช่น สนับสนุนการรวมกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ส่งเสริมการเกษตรปลอดภัย พัฒนาแหล่งเรียนรู้ในชุมชนให้เป็นศูนย์การเรียนรู้สมุนไพรไทยแบบยั่งยืน สะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชน

1.3 กระทรวงพาณิชย์ สำนักงานพาณิชย์จังหวัด ควรส่งเสริมการพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพรในชุมชนให้มีมาตรฐาน และผ่านการรับรองคุณภาพ เพื่อเพิ่มมูลค่าและสร้างรายได้ให้กับชุมชนท้องถิ่น รวมทั้งผลักดันผลิตภัณฑ์ของชุมชนท้องถิ่นในตลาดการท่องเที่ยวทั้งภายในประเทศไทยและต่างประเทศ

1.4 หน่วยงานด้านสาธารณสุข โรงพยาบาล สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก นำไปใช้เป็นแนวทางในการส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพชุมชนในการเผยแพร่ความรู้ด้านสมุนไพร ให้การรับรองตรวจสอบคุณภาพผลิตภัณฑ์สมุนไพรให้มีคุณภาพ ปลอดภัย และเป็นที่ยอมรับ โดยกำหนดเป็นมาตรฐานกลางที่ทุกชุมชนปฏิบัติร่วมกัน

2. ข้อเสนอแนะการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรขยายขอบเขตการศึกษาไปยังพื้นที่อื่นของไทยที่มีศักยภาพด้านสมุนไพร เช่น เชียงราย สกลนคร และสุราษฎร์ธานี ในฐานะเมืองสมุนไพรนำร่อง เพื่อเปรียบเทียบรูปแบบการพัฒนาคุณลักษณะการท่องเที่ยวเชิงสมุนไพรของไทยในบริบทที่แตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ นำไปสู่การพัฒนาระดับประเทศ

2.2 ควรศึกษา รูปแบบการจัดการความร่วมมือเครือข่ายระหว่างภาครัฐ เอกชน และชุมชน เพื่อส่งเสริมการบริหารจัดการจุดหมายปลายทางการท่องเที่ยวเชิงสมุนไพรอย่างยั่งยืน และสร้างระบบการบริหารจัดการที่เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพร และบริการในระยะยาว

2.3 ควรศึกษา ปัจจัยเชิงสาเหตุระหว่างปัจจัยด้านคุณลักษณะการท่องเที่ยวเชิงสมุนไพรกับประสบการณ์ของนักท่องเที่ยว เพื่อยืนยันความถูกต้องของแบบจำลองที่ได้ และพัฒนากรอบแนวคิดเชิงประจักษ์ ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงในภาคธุรกิจและการบริหารจัดการ

เอกสารอ้างอิง (References)

- กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2568). สถิติด้านการท่องเที่ยวปี 2567. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: https://www.mots.go.th/more_news_new.php?cid=411. สืบค้นเมื่อ 30 มีนาคม 2568.
- คณะกรรมการนโยบายสมุนไพรแห่งชาติ. (2566). แผนปฏิบัติการด้านสมุนไพรแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2566-2570) (พิมพ์ครั้งที่ 1). นนทบุรี: กองสมุนไพรเพื่อเศรษฐกิจ กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข.
- จิตติกา คัมเรือน ชมพูนุช จิตติถาวร ผกามาศ ชัยรัตน์ และสันติธร ภูริภักดี. 2564. การศึกษาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดปราจีนบุรี. วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง. 10(2): 189-198.
- ชาย โพธิ์สิตา. (2550). ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง.
- ชญาพัสดุ สุขกาย ปริพพรัตน์ แก้วเนตร อุทุมพร การเก็บ และ ณฐมน สังวาลย์. (2567). แนวทางการพัฒนาแหล่งเรียนรู้การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพสมุนไพรบนฐานเศรษฐกิจชีวภาพ ตำบลโรงช้าง อำเภอป่าแดด จังหวัดเชียงราย. วารสารรัชต์ภาคย์. 18(60): 177-196.
- ปริญานารถ จิรภัทรานันท์ และ วุฒิชชาติ สุนทรสมัย. (2565). อิทธิพลของปัจจัยในการรวมกลุ่มเครือข่ายวิสาหกิจที่มีต่อความยั่งยืนของการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพของจังหวัดปราจีนบุรี. วารสารสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาเชิงพุทธ. 7(12): 302-317.
- วัลลภ รัฐฉัตรานนท์. (2562). การวิจัยอนาคตโดยใช้เทคนิคเดลฟาย. วารสารสหวิทยาการวิจัย: ฉบับบัณฑิตศึกษา. 8(1): 1-10.
- สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา. (2561). แผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวอาเซียน พ.ศ.2559-2568. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://lawforasean.ocs.go.th/File/files/ASEAN%20Tourism> สืบค้นเมื่อ 20 กุมภาพันธ์ 2567.
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2564). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.nesdc.go.th> สืบค้นเมื่อ 17 กุมภาพันธ์ 2567.

- อุษณีย์ ผาสุก ขวลิย์ ณ ถลาง สุทธินันท์ พรหมสุวรรณ และสหพันธ์ ตั้งเบญจสิริกุล. 2561. **ความได้เปรียบทางการแข่งขันของเมืองสมุนไพรในจังหวัดปราจีนบุรีเพื่อรองรับตลาดนักท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ**. วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยธนบุรี. 12(ฉบับพิเศษ): 150-162.
- Murphy, P.E. (1985). **Tourism: A community approach**. Routledge.
- Nonaka, I., & Takeuchi, H. (1995). **The knowledge-creating company: How Japanese companies create the dynamics of innovation**. Oxford University Press.
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). **Naturalistic inquiry**. Newbury Park, CA: Sage.
- Smith, M., & Puczkó, L. (2014). **Health, tourism and hospitality: Spas, wellness and medical travel (2nd ed.)**. Routledge.
- Veilleux, A., & Sarrasin, B. (2025). **Quality Tourism in Thailand: Towards Sustainable Tourism or Further Wealth Concentration? Tourism and Hospitality**. 6(1): 1-19.
- Widarini, P. S. I., Wijaya, M., & I N, A. M. (2022). **Wellness and herbal tourism based on local wisdom as an alternative to 'New Normal' tourism**. Jurnal Komunikasi. 14(2): 299-321.

